

Piotrowski, Bernard

Powojenna współpraca Skandynawów : osiągnięcia, alternatywy, prognozy na przyszłość

Czasy Nowożytne 5, 103-118

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bernard Piotrowski
(Poznań)

Powojenna współpraca Skandynawów. Osiągnięcia, alternatywy, prognozy na przyszłość

Celem niniejszego artykułu jest nakreślenie głównych faz rozwojowych integracyjnych dążeń Skandynawów okresu powojennego w życiu politycznym, społeczno-gospodarczym i duchowo-kulturowym¹. Już bowiem w końcu lat 40-ych XX wieku Skandynawowie zaprogramowali nowy model „nordyckiej współpracy”, wyraźnie zmodernizowany i efektywniejszy w odniesieniu do wzorców z okresów poprzednich². Utworzona w 1953 roku Rada Nordycka zapoczątkowała zaś zinstytucjonalizowany etap rozwoju więzi międzyskandynawskich. Od lat 60-ych do 80-ych XX wieku rozpracowano także szerszy pakiet różnorodnych form współpracy Skandynawów w dziedzinie politycznej, ekonomiczno-społecznej, ekologicznej i kulturowej, bowiem sprawami wojskowymi nie interesowano się (groźba negatywnych reakcji ze strony ZSRR). W pierwszej połowie lat 90-ych w związku z przystąpieniem Finlandii i Szwecji do Unii Europejskiej (od 1 stycznia 1995 roku) oraz istotnymi międzynarodowymi zmianami politycznymi (rozpad ZSRR) w południowej i wschodniej części Bałtyku tradycyjny „nordyzm” musiał dokonać poważnej rewizji programowej i praktycznych form działania w kierunku przede wszystkim globalnego traktowania współpracy z państwami bałtyckimi (bałtyzm) oraz zapoczątkowanej kooperacji w wymiarach kontynentalnych (europeizm)³.

I

W następstwie II wojny światowej elity polityczne Skandynawii dostrzegły kilka istotnych prawd, które stopniowo zakodowały się w ich wspólnej kulturze politycznej, a mianowicie:

1. Tradycyjna, często ortodoksyjnie pojmowana neutralność (np. z okresu międzywojennego) była w praktyce niewykonalną wizją, a niekiedy i zwykłą fikcją w zbiorowych syste-

-
1. W notach bibliograficznych do tego artykułu odwołujemy się jedynie do pozycji najważniejszych i najnowszych. Jak dotąd brak jest pełnego opracowania dziejów powojennych dążeń integracyjnych Skandynawów. Lukę tę częściowo wypełniają dwie prace anglojęzyczne: 1) pióra blisko z Radą Nordycką związanego Frantza Wendta: *Cooperation in the Nordic Countries: achievements and obstacles*, Stockholm 1981 (uzupełnione tłumaczenie z wersji szwedzkiej: *Nordisk råd 1952–1978*, Stockholm 1978) i 2) angielskich politologów: Bary Turnera oraz G. Nordquista: *The other European community. Integration and cooperation in Nordic Europe*, London 1982. Z prac polskich wartościowe dotąd studium: Z. M. Klepackiego i R. Ławniczaka o Radzie Nordyckiej: *Rada Nordycka a współpraca i integracja państw skandynawskich*, Warszawa 1976.
  2. Por. artykuły zamieszczone w pracy zbiorowej pod red. Thorstena B. Olesena: *Interdependence Versus Integration. Denmark, Scandinavia and Western Europe, 1945–1960*, Odense 1995, s. 40 i n. (artykuł: V. Sørensen, *Nordic cooperation – A Social Democratic Alternative to Europe?*). Duński politolog Vibeke Sørensen mówi o „skandynawskim modelu” realizującym się w procesach integracyjnych Europy Północnej.
  3. Z przebogatej literatury publicystycznej, politologicznej i historycznej por. artykuły J.F. Battaila, J. Sigurdssona, J. Benkowa, U. Ellemann-Jensena, K. O. Feldta i C. Anderssona o sprawach Skandynawii rozumianych w wymiarach nordyckich i europejskich zamieszczone w antologii: *En okänd själ-på jakt efter det nordiska. En antologi, utg. Av Nordiska rådet*. Red. Svenolof Karlsson, Eskilstuna 1991.

mach bezpieczeństwa w przypadku wystąpienia konfliktów o wymiarach światowych. Dla totalitarnych mocarstw z II wojny światowej, tj. III Rzeszy i ZSRR, teren Skandynawii był obszarem walki o ich wpływy a nie „strefą neutralną”. Równocześnie ideologie faszystowskie lub paranazistowskie były krytycznie i marginalnie akceptowane przez decydentów politycznych i społeczeństwa skandynawskie. Były one obce i wrogie skandynawskiemu „modelowi demokracji” (najczęściej rodowodu socjaldemokratycznego) i to w sensie politycznym, społeczno-gospodarczym i kulturalno-moralnym.

2. W czasie wojny i bezpośrednio po jej zakończeniu, szczególnie wśród socjaldemokratów Szwecji i Danii, trwały dyskusje co do przyszłych założeń polityki zagranicznej i form wzajemnych związków.
3. W latach 40-ych XX wieku o formach kooperacji ogólnoeuropejskiej nie mówiono zbyt dużo bowiem klarowniejszy stał się program współpracy państw nordyckich z aliantami, zwłaszcza z Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi. Ten właśnie kierunek doraźnej integracji szczególnie posłuch i wpływ miał w elitach politycznych i gospodarczych Norwegii oraz Danii. Zdecydowanie mniej natomiast przekonywał Szwedów, bowiem wśród nich przeważała opcja tradycyjnej neutralności przy czynnej współpracy z ONZ w załatwianiu spornych spraw. Natomiast grupy polityczne Finlandii musiały postępować ostrożnie, bowiem polityczno-wojskowe grupy nacisku z Moskwy nieufne wobec integracji skandynawskiej nie wykluczały nawet stopniowej sowietyzacji tego kraju.

Po zakończeniu wojny w doraźnych programach skandynawskich socjaldemokratów a nawet konserwatystów pojawiły się projekty budowy np. nordyckiego związku celnego nie wyłączonego nawet ściślejszej wojskowej współpracy regionalnej. Doświadczenia wojny powodowały, że już w latach 1945–1947 trwały dyskusje nad wypracowaniem skuteczniejszych form funkcjonowania skandynawskiego systemu bezpieczeństwa (koncepcja tzw. nordyckiej wspólnoty obronnej), a ten wzbudzał zainteresowanie np. polityków brytyjskich i amerykańskich. Amerykańska pomoc gospodarcza w ramach tzw. planu Marshalla nie miała jeszcze znamion politycznego nacisku także w regionie nordyckim. Społeczeństwa nordyckie (poza Finlandią, która odzuwała bezpośrednio radziecką presję polityczną) uzyskując ową pomoc finansową rozpoczęły modernizację swojej gospodarki i była to też pośrednio zachęta do podejmowania przez Skandynawów różnych form makroregionalnej współpracy. W sierpniu 1947 roku spotkali się ekonomiści z krajów skandynawskich tworząc komitet ekspertów m.in. dla potrzeb współpracy handlowo-eksportowej czy proponowanego utworzenia w niedalekiej przyszłości skandynawskiej unii celnej. Już bowiem na przełomie lat 1947–1948 koła przemysłowo-handlowe z poszczególnych krajów nordyckich opowiadały się za wstępnym opracowaniem różnych form integracji gospodarczej.

W latach 1948–1949 Skandynawowie podjęli pierwszy poważny wysiłek organizacyjny na rzecz konkretnych, zinstytucjonalizowanych form kooperacji makroregionalnej: budowy unii celnej, utworzenia skandynawskiej „wspólnoty obronnej”, a w przyszłości nawet ukonstytuowania się „państwa skandynawskiego”⁵.

Komunistyczny przewrót państwowy w Czechosłowacji (luty 1948), wprowadzenie w życie przyspieszonych programów sowietyzacji Polski, Węgier czy Rumunii wzbudziło uzasadniony niepokój w kołach politycznych Skandynawii. Na terenie Litwy, Łotwy i Estonii równocześnie umocniono radziecki system państwowo-ideologiczny oraz porządek gospodarczy nie licząc się z

4. Por. K. Molin, T. B. Olesen, *Security Policy and Domestic Politics in Scandinavia 1948–49*, w cyt. pracy: *Interdependence Versus Integration*, s.62–81.

5. Por. gruntowne studium Geira Lundestad: *Scandinavia and the Cold War 1945–1949*, Oslo–New York 1980.

miejscowymi realiami wielowiekowych odrębności etniczno-historycznych tych krajów, co wzbudziło dalsze obawy małych skandynawskich społeczeństw.

W Europie Północnej i Zachodniej coraz częściej mówiło się o „radzieckim zagrożeniu” w makroregionie bałtycko-skandynawskim⁶. Brytyjski polityk Ernest Bevin apelował nawet o konsolidację polityczno-gospodarczą Europy Zachodniej. Na posiedzeniu premierów państw skandynawskich w Oslo (23 i 24 luty 1948 r.) wyraźnie i jednoznacznie podkreślano pilną potrzebę intensyfikacji współpracy polityczno-gospodarczej, a nawet wojskowej Skandynawii. Uświadomiono bowiem sobie, że ONZ nie gwarantuje bezpieczeństwa małym narodom skandynawskim, a konflikty i napięcia między Wschodem i Zachodem wyraźnie się pogłębiają.

W swych wypowiedziach ze stycznia i lutego 1948 roku premier Danii – Hans Hedtoft i minister spraw zagranicznych Szwecji – Östen Undén potwierdzali, że ich kraje pozostaną poza blokami polityczno-wojskowymi wielkich mocarstw, a pośrednio akceptowali realną możliwość wewnątrzskandynawskiej integracji gospodarczo-politycznej. W kołach politycznych Norwegii a nawet Szwecji uważano, że zasady polityki czynnej neutralności nie pozostają w sprzeczności z założeniami skandynawskiej integracji. W początkach 1948 roku politycy skandynawscy nie przyjęli mało klarownych ofert ZSRR co do bliższej współpracy polityczno-gospodarczej, ale też i z dużą rezerwą odnieśli się do zachodnioeuropejskich inicjatyw integracyjnych (np. do tzw. układów brukselskich). Z inicjatywy duńskiego premiera Hansa Hedtofta w dniu 18 marca 1948 roku w Sztokholmie doszło do ponownej konferencji skandynawskich premierów, na której już konkretnie stawiano sprawę utworzenia makroregionalnego „związku nordyckiego”⁷.

Miesiąc później także w Sztokholmie szefowie dyplomacji krajów skandynawskich proponowali Skandynawom na przyszłość trzy alternatywy – dalsze prowadzenie tradycyjnej polityki ścisłej neutralności, budowę skandynawskiego zintegrowanego bloku politycznego lub zapoczątkowanie i pogłębianie współpracy wojskowo-politycznej np. z Anglią, Francją i Stanami Zjednoczonymi. Na tej konferencji podkreślano także, iż utworzenie „skandynawskiej wspólnoty” politycznej nie pozostaje w sprzeczności z paragrafem 52 statutu ONZ. Do konkretnej już propozycji utworzenia „nordyckiego związku obronnego” sceptycznie ustosunkowana była Norwegia oraz Szwecja. Powstał jednak roboczy Skandynawski Komitet Obronny, by przedyskutować realną możliwość utworzenia (i to niezależnie od bloku polityczno-wojskowego wielkich mocarstw) związku obronnego (alliansefri forsvarsforbund). W początkach maja 1948 roku na konferencji premierów w Sztokholmie premier Szwecji – Tage Erlander, Norwegii – Einar Gerhardsen oraz Danii – Hans Hedtoft uznali, że kraje skandynawskie pozostaną poza wszelkimi blokami militarnymi, szczególnie montowanymi przez wielkie mocarstwa, lecz zarazem zastrzegali sobie prawo

-
6. O różnej ocenie historyków i politologów wydarzeń okresu „zimnej wojny” w odniesieniu do Skandynawii por. studium przeglądowe Helge Pharo: *Scandinavia and the Cold War: An Overview*, [w:] D. Reynolds (ed.) *Origins of the Cold War in Europe*, Yale 1994.
  7. O „nordyckiej alternatywie” w sprawach bezpieczeństwa w latach 1947–1949 najnowsze, dobrze udokumentowane studium duńskiego politologa Thorstena B. Olesena: *Jagten på et sikkerhedspolitisk stædet. Socialdemokratiets holdninger til sikkerhedspolitikken 1945–1948*, [w:] *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945*. Red. af Birgit Nüchel Thomsen, Odense 1994, s. 15–54. Z dawniejszej literatury, oparte na rozległej podstawie źródłowej, studium norweskiego historyka Magne Skodvina: *Norden eller NATO? Utenrigsdepartementet og alliansespørsmålet 1947–1949*, Oslo 1971. Także cytowana praca Leir Lundestada. O stanowisku Szwecji w sprawach politycznych tych lat: G. Aalders, *Swedish Neutrality and the Cold War 1945–1949*, Nijmegen 1989 (dysertacja) oraz jego: *The Failure of the Scandinavian Defence Union, 1948–49*, „Scandinavian Journal of History”, vol. 15, 1990, nr 2. Z prac polskich: B. Piotrowski, *Koncepcja integracji polityczno-wojskowej Skandynawii w latach 1948–1949*, „Przegląd Zachodni”, z.4, 1973, s.230–261. Także ciekawy materiał w pracy: E. Denkiewicz-Szczepaniak, *Norwegia na drodze dylematów i przemian 1945–1949*, Toruń 1992, s. 139 i n. (głównie o stanowisku Norwegii).

akceptacji ściślejszej nordyckiej współpracy wojskowej (tzw. notatka sztokholmska). W tej jednak sprawie nie było zresztą jedności wśród polityków skandynawskich.

Tymczasem w początkach czerwca 1948 roku Stany Zjednoczone wystąpiły z propozycją utworzenia „atlantyckiego związku obronnego”, do którego wejść mogły również kraje skandynawskie. Z wyjątkiem oczywiście Finlandii, która związana była układem z 1948 roku o przyjaźni, współpracy i pomocy z ZSRR, a zatem musiałaby otrzymać nieformalną zgodę Moskwy. Politycy skandynawscy poważnie podeszli do korzystnej propozycji politycznego oparcia się i współpracy w sprawach bezpieczeństwa ze Stanami Zjednoczonymi – kraju o dużym potencjale gospodarczo-militarnym. W zaistniałej sytuacji „konfrontacji ofert” w dniu 16 czerwca 1948 roku doszło do kolejnego spotkania szefów rządów Szwecji, Danii i Norwegii. Nie negowano wprawdzie konstruktywnych dyskusji co do utworzenia „skandynawskiego związku obronnego”, lecz nie wykluczano także w przyszłości możliwości (o co zabiegał m.in. premier Norwegii – Einar Gerhardsen) połączenia idei polityczno-wojskowej współpracy nordyckiej z bliskimi kontaktami gospodarczymi i polityczno-wojskowymi Skandynawii z krajami Europy Zachodniej i USA. We wrześniu 1948 roku dyplomacja norweska nawiązała poufne kontakty z politykami amerykańskimi. Na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych Skandynawii w połowie października 1948 roku wprawdzie konkretnie i szeroko rozmawiano o budowie nordyckiego „związku obronnego”, ale politycy norwescy (zafascynowani amerykańską ofertą) i szwedzcy (stawiający sprawę tego czy właśnie taki związek nie pozostanie w sprzeczności z tradycyjną neutralnością Sztokholmu) wykazywali coraz większy sceptycyzm oraz krytycyzm wobec montowanego związku. W dniu 3 stycznia 1949 roku szef dyplomacji norweskiej – Halvard Lange oświadczył nawet, że sytuacja geopolityczna jego kraju zmusza do współpracy ze Stanami Zjednoczonymi tworzącymi pakt północnoatlantyczny (jego wojskowy charakter był w Oslo znany). Tak więc wśród debatujących o integracji Skandynawii nastąpił faktycznie nieformalny rozłam. Dlatego też na konferencji szefów dyplomacji skandynawskiej oraz ministrów obrony w Karlstad (5–7 stycznia 1949 r.) mimo, iż dyskutowano różne warianty budowy nordyckiego związku obronnego (nawet pod egidą ONZ) nadal de facto nie podjęto żadnych konkretnych decyzji. Już w tym czasie elity polityczne Norwegii oraz Danii coraz wyraźniej myślały o przystąpieniu ich krajów do paktu północnoatlantycznego. Tak też w końcu stycznia odbyło się już niestety ostatnie nieudane posiedzenie ministrów obrony Skandynawii. Nie powiodły się więc próby wprowadzenia w życie „unii obronnej”. W początkach lutego 1949 roku Norwegia odrzuciła także radziecką propozycję „układu o nieagresji” i wraz z Danią rozpoczęła sondażowe rozmowy o przystąpieniu do paktu północnoatlantycznego. Starania tych państw popierały wszystkie ugrupowania, szczególnie elity wojskowe, z wyjątkiem komunistów i lewicy socjaldemokratycznej. Był to jedyny rozsądny wariant bezpieczeństwa Norwegii i Danii.

Po krótkich rozmowach w Waszyngtonie w kwietniu 1949 roku Dania, Norwegia oraz Islandia wstąpiły do NATO⁸. Islandia nie posiadała wprawdzie własnego wojska, ale miała niezwykle korzystne dla USA położenie strategiczno-geopolityczne. Szwecja natomiast pozostała przy tradycyjnej neutralności, nieoficjalnie współpracując – nawet wojskowo – ze Stanami Zjednoczonymi. Finlandia po podpisaniu w kwietniu 1948 roku Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy ze Związkiem Radzieckim pozostawała w „specjalnych stosunkach” z tym supermocarstwem, militarnie najsilniejszym w regionie Bałtyku. U progu lat 50-ych Skandynawia jako makroregion de facto nie była już jednością w kategoriach polityczno-wojskowych. Kilka lat później wraz z po-

8. O wstąpieniu Danii do NATO szczególnie przydatne studium Agnete Nissborg: *De skandinaviska försvarsförhandlingarna, 1948–49*, [w:] *Danmark mellan Norden och väst*, Uppsala 1985, s.7–72. O przystąpieniu Norwegii do NATO (z wykazem najnowszej literatury) w dobrze udokumentowanej, wspomnianej pracy Emilii Dankiewicz-Szczepaniak: *Norwegia na drodze dylematów i przemian 1945–1949*, s.170 i n.

wstaniem Układu Warszawskiego (1955) polityczna granica radziecko-norweska północnej części Skandynawii (tzw. Nordkalotten) była zarazem granicą dwóch wrogich paktów wojskowych – NATO i Układu Warszawskiego.

W latach 1948–1949 nie powiodły się również próby utworzenia „skandynawskiej unii celnej”. Powołano jednak wiosną 1948 roku wspólny skandynawski „komitet współpracy gospodarczej”. Dwa lata później ukazał się obszerny raport wspomnianego komitetu, w którym zalecano konieczność kooperacji skandynawskiej w dziedzinie produkcji i specjalizacji w różnych dziedzinach gospodarki; wreszcie zaprogramowano różne formy racjonalizacji polityki gospodarczej. W latach 50-ych coraz częściej powracano do spraw integracji gospodarczej i w latach 1953–1957 czynny był nawet komitet „do stopniowej likwidacji ograniczeń celnych” w Skandynawii.

W niekorzystnej sytuacji międzynarodowej (okres tzw. zimnej wojny), właśnie w latach 1949–1951 w elitach politycznych i wśród sfer gospodarczych Skandynawii sporo mówiło się o potrzebie utworzenia nordyckiego wspólnego organu parlamentarnego dla analiz „spraw wspólnego zainteresowania”. Chodziło przede wszystkim o zaprogramowanie zmodernizowanych form nordyckiej integracji. Właśnie w sierpniu 1951 roku z inicjatywy duńskiego premiera Hansa Hedtofta na sztokholmskim posiedzeniu nordyckiej Unii Międzyparlamentarnej przedstawiona została interesująca inicjatywa utworzenia stałego regionalnego organu parlamentarno-politycznego zwanego Radą Nordycką. W lutym 1952 roku statut tej organizacji był już gotów. Chodziło w nim głównie o przedstawienie ponad narodowych form współpracy parlamentów państw nordyckich. W połowie 1952 roku w Kopenhadze na posiedzeniu ministrów spraw zagranicznych Skandynawii po długiej lecz konstruktywnej dyskusji przyjęto statut Rady Nordyckiej. Kilka miesięcy później został on zatwierdzony przez parlamenty krajów nordyckich, z wyjątkiem Finlandii, która wskutek oczywistego sprzeciwu Moskwy początkowo do wspomnianej Rady nie przystąpiła.

Od stycznia 1953 roku Rada Nordycka rozpoczynając działalność zapoczątkowała nową epokę w powojennych nordyckich procesach integracyjnych. Kończyła się faza spontanicznych poszukiwań różnych form nordyckiej kooperacji. Niestety cenne inicjatywy utworzenia skandynawskiego związku obronnego jak również celnego praktycznie nie zostały urzeczywistnione⁹.

Rada Nordycka zachowała suwerenność i odrębność poszczególnych narodowych parlamentów Skandynawii. Stała się organem reprezentatywnych społeczeństw, które nie wykształciły jeszcze swej odrębnej państwowości (od 1970 roku członkiem Rady stały się Wyspy Owcze, a od 1984 roku Alandy). Niektóre narody prezentowane w tej Radzie (np. inuicki na Grenlandii) były jeszcze w stanie tworzenia się. Poszczególne narodowe parlamenty wybierały swych przedstawicieli do Rady z pełnym prawem głosu, natomiast deputowani wyznaczeni przez rządy poszczególnych krajów skandynawskich mieli prawo zabierania głosu o znaczeniu doradczym (wskazywało to na charakter pozarządowy owej Rady). Prezydium Rady jako organ wykonawczy przygotowywało odpowiednią dokumentację przedstawianą na jej corocznych posiedzeniach (z wyjątkiem sesji nadzwyczajnych). Rada Nordycka wydawała liczne rekomendacje np. w sprawach gospodarczych, prawodawczych i kulturalnych, z którymi musiały się liczyć gabinety poszczególnych krajów skandynawskich. Deputowani we wspomnianej Radzie bronili różnych poglądów politycznych od skrajnie lewicowych poprzez socjaldemokratyczne-liberalne, agrarne do konserwatywnych.

---

9. O genezie Unii Nordyckiej i jej strukturze organizacyjnej informacje głównie w pracy: Stanley V. Anderson, *The Nordic Council. A Study of Scandinavian Regionalism*, Seattle–London 1967, s.15 i n.

Od 1953 roku, czyli od utworzenia Rady Nordyckiej, do 1970 roku, czyli ostatecznego upadku szczegółowo opracowanej koncepcji ekonomicznego nordyzmu (tzw. Nordek) wydzielić można drugą główną fazę w skandynawskich wysiłkach integracyjnych. W samej Radzie Nordyckiej w latach 50-ych i 60-ych często debatowano nad tym jak uczynić efektywniejszą i konkretniejszą współpracę skandynawską i to w różnych dziedzinach. Zabiegano też o instytucjonalne wzmocnienie Rady Nordyckiej. Dostrzegano pilną potrzebę opracowania nowych ustaw. W dniu 23 marca 1962 roku na posiedzeniu w Helsinkach (stąd nazwa: umowa z Helsinek) pięciu skandynawskich premierów podpisało w formie dokumentu tzw. Nordycką umowę o współpracy (Nordisk Samarbejdsoverenkomst). Stanowiła ona nowy uprawomocniony „kamień węgielny” współpracy konkretnie nakreślający różne formy kooperacji na przyszłość w makroregionie północnoeuropejskim¹⁰. W latach 1963–1965 Rada Nordycka wydała sporo rekomendacji na rzecz rozszerzenia współpracy gospodarczej, chociaż niezbędna była tu więź z gabinetami skandynawskimi. W 1968 roku wspomniana Rada zaproponowała utworzenie Nordyckiego Komitetu Ministrów, aby skuteczniej koordynować, planować oraz inicjować różne formy kooperacji na poziomie władz rządowych¹¹.

Po wielomiesięcznych dyskusjach gabinety krajów skandynawskich w dniu 13 lutego 1971 roku podpisały układ o powstaniu Nordyckiej Rady Ministerialnej (Nordiska Ministerrådet). Tworzyli ją ministrowie do spraw współpracy nordyckiej z poszczególnych krajów skandynawskich. Od lipca 1973 roku wspomniana Rada powołała stały sekretariat w Oslo. Corocznie organizowała konferencje skandynawskich premierów i ministrów spraw zagranicznych, by ustalić wspólne stanowisko do podjęcia stosownych decyzji w węzłowych sprawach politycznych i społeczno-gospodarczych, chociaż rzadko natury wojskowej. Rada określała bowiem charakter swej działalności jako pozamilitarny. Rada Nordycka współdziałając z Nordycką Radą Ministerialną pogłębiła i rozszerzyła w latach 70-ych i 80-ych tematycznie różne formy współpracy z instytucjami rządowymi Skandynawii. Mówiło się najczęściej o doraźnych inicjatywach i fachowym doradztwie w szeroko zaprogramowanej problematyce nordyckiej. Jako uniwersalna pozarządowa organizacja Rada Nordycka wraz z całą „infrastrukturą” różnych „przybudówek” faktycznie była nietypową organizacją międzynarodową¹².

W latach 1953–1970 na posiedzeniach roboczych i w treściach zgłaszanych rekomendacji wspomnianej Rady najczęściej przeważały sprawy dotyczące budowy „skandynawskiego wspólnego rynku”. Znano piętrzące się trudności i szczególnie nierównomierny poziom rozwoju rolnictwa w krajach skandynawskich wykluczał skuteczność procesów integracyjnych w tej dziedzinie. W latach 1955–1957 na posiedzeniach Rady Nordyckiej bezskutecznie omawiano sprawy integracji celnej w Skandynawii. Zarazem w sierpniu 1954 roku na konferencji premierów skandynawskich w Harpsund (Szwecja) powstał Nordycki Komitet Współpracy Gospodarczej.

Utworzenie natomiast w Rzymie w 1957 roku Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej zachęciło Skandynawów do poszukiwania różnych form skuteczniejszej integracji europejskiej. Wspomniany wyżej Komitet zajął się m.in. funkcjonowaniem mechanizmów integracyjnych w polityce handlowej, żeglugowej, celnej oraz surowcowej krajów nordyckich, ale doraźne efekty pracy były wyraźnie ograniczone.

Na przełomie lat 50-ych i 60-ych w elitach polityczno-gospodarczych Skandynawii mówiło się i pisało o pilnej potrzebie utworzenia „nordyckiego wspólnego rynku” względnie dyskutowa-

10. Por. A. Makać, *Tendencje integracyjne krajów skandynawskich na tle procesów integracji gospodarczej krajów Europy Zachodniej*, Gdańsk 1972.

11. Wykazy i krótkie streszczenia rekomendacji Rady Nordyckiej: *Fakta om nordisk samarbete*, København 1982. Szczególnie: *Nordiska Råd i 40 år*, Stockholm 1993.

12. Z. M. Klepacki, R. Ławniczak, op. cit. s. 41.

no o „nordyckiej strefie wolnego handlu”. Niebawem zaproponowano jednak, by ową „strefę” rozszerzyć na kraje małe i neutralne, które nie weszły w skład EWG. W lipcu 1959 roku premierzy skandynawscy zebrani w szwedzkiej miejscowości Kungälv zdecydowali o utworzeniu „europejskiej strefy wolnego handlu” z udziałem Skandynawów. Kilka dni później na spotkaniu premierów siedmiu państw europejskich powstała Europejska Strefa Wolnego Handlu (EFTA), chociaż ostateczną decyzję o jej utworzeniu podjęto 3 maja 1960 roku, a z krajów skandynawskich jej członkami stały się: Norwegia, Dania, Szwecja i Finlandia¹³.

Ten blok gospodarczy państw małych i niezaangażowanych wszystkiego nie załatwiał. Wysoko uprzemysłowiona Europa Zachodnia była dla krajów nordyckich najważniejszym rynkiem, ale w początkach lat 60-ych próby nawiązania przez Skandynawów bliższych kontaktów handlowo-gospodarczych ze „Wspólnym Rynkiem” wyraźnie się nie powiodły. Rada Nordycka opowiadała się przede wszystkim za wspólną polityką handlowo-celną. Wobec niepowodzeń instytucjonalnych co do „rozszerzenia” rynku zachodnioeuropejskiego premierzy skandynawscy oświadczyli, iż należy realizować jakościowo bardziej zróżnicowaną oraz intensywniejszą formę nordyckiej współpracy gospodarczej. Ekonomiści potwierdzali, iż będzie to istotny komponent stymulujący rozwój gospodarczy makroregionu (tzw. alternatywa nordycka). Liczono na „rozumną równowagę” w różnych metodach i formach współpracy wewnątrzskandynawskiej. Nordycki Komitet Współpracy Gospodarczej opracował obszerny raport o formach kooperacji gospodarczo-celnej, a to miało być podstawą do utworzenia w niedalekiej przyszłości „nordyckiego związku ekonomicznego” (Nordek). W dziedzinie polityki gospodarczej za rzecz szczególnie ważną uznano szybki i efektywny przepływ informacji gospodarczej, podjęcie różnych form współdziałania w polityce finansowo-monetarnej, a także w dziedzinie przepływu kapitału (inwestycje bezpośrednie, kredyty handlowe). Proponowano utworzenie „nordyckiego banku inwestycyjnego”, a także programowano współpracę w rolnictwie i rybołówstwie (tu jednak dostrzegano poważne różnice stanowisk państw nordyckich). Prognozowano współpracę w transporcie, na rynku pracy, w polityce społecznej, w dziedzinie ustawodawstwa gospodarczego oraz badań z zakresu nauk ekonomicznych. W raporcie potwierdzano konieczność ujednoczenia taryf celnych, a do 1972 roku przewidywano powstanie nordyckiej unii celnej, ale nigdy do tego nie doszło. Sporo pisało się też o zasadach jednolitej skandynawskiej polityki przemysłowej. Oficjalnie 4 listopada 1969 roku na spotkaniu skandynawskich premierów przyjęto wspomniany raport uzasadniający potrzebę utworzenia Nordeku. W lutym 1970 roku obradująca w Reykjavíku Rada Nordycka koncepcję „nordyckiej unii gospodarczej” również jednomyślnie zaakceptowała¹⁴.

Na scenie europejskiej dążeń w kierunku integracji gospodarczej z EWG nastąpiły zmiany. W czerwcu 1969 roku prezydent Francji de Gaulle ustąpił, a jego następca Georges Pompidou już nie blokował Anglikom przystąpienia do EWG. Wraz z rozmowami brytyjskimi także niektóre państwa skandynawskie (np. Dania, Norwegia) wyrażały wolę prowadzenia dialogu i przystąpienia do tej coraz silniejszej europejskiej organizacji gospodarczej. Część polityków skandynawskich i ekspertów z różnych dziedzin ekonomii uważała, iż utworzenie Nordeku jako wyraz dążeń integracyjnych Skandynawów nie będzie stanowiło przeszkody do „szerszej integracji” gospodarczej w ramach EWG. Liczono, iż w początkach kwietnia 1970 roku Nordek będzie już praktycznie funkcjonował. Tymczasem niespodziewanie 24 marca rząd Finlandii oficjalnie oświadczył, iż utworzony Nordek jest tylko „środkiem do pozyskania lepszych pozycji przetargowych dla państw skandynawskich w ich przyszłych staraniach o przystąpienie lub stowarzyszenie z EWG”. Dzisiaj już wiemy, że władze radzieckie konsekwentnie naciskały Finlandię, by ta nie

---

13. M. af Malmborg, J. Laursen, *The Creation of EFTA*, [w:] *Interdependence Versus Integration*, s. 197–212.

14. O rozmowach w sprawie utworzenia Nordeku: A. Nissborg, *Nordek- förhandlingarna 1968–1970*, [w:] *Danmark mellan Norden och väst*, Uppsala 1985, s. 73–126.

przystąpiła do Nordeku jako organizacji nie tylko charakteru gospodarczego lecz również politycznego. Konkretnie rozpracowana – programowo oraz organizacyjnie – koncepcja nordyckiego związku gospodarczo-celnego nie powiodła się. Była to poważna klęska idei skutecznego wprowadzenia do praktyki zasad nordyzmu ekonomicznego¹⁵.

III

Kolejna faza w zachodzących procesach integracyjnych Skandynawii obejmowała lata 70-te i 80-te. Wówczas to Rada Nordycka wykazała dużo pomysłowości w rekomendowaniu wielu programów oraz twórczych inicjatyw na rzecz pogłębienia oraz intensyfikacji współpracy gospodarczej, promowania projektów w polityce społecznej oraz interesujących przedsięwzięć w zbliżeniu duchowo-kulturalnym Skandynawów.

Nadal jednak narody nordyckie zamierzały rozszerzyć obszar europejskiej integracji. Z upadkiem idei Nordeku – poza Wielką Brytanią oraz Irlandią również Dania i Norwegia rozpoczęły rozmowy wstępne w sprawie przystąpienia do EWG, natomiast w końcu 1971 roku taki dialog podjęli również Finowie, Islandczycy oraz Szwedzi. Nadal dyskutowano o tym jak pogodzić ideę „węższej” współpracy nordyckiej z szerszą alternatywą integracji zachodnioeuropejskiej¹⁶. Jesienią 1972 roku „pomost” pomiędzy makroregionem Skandynawii a obszarem krajów EWG został tylko częściowo urzeczywistniony. Dania po przeprowadzonym plebiscycie (24 i 25 września 1972 r.) wraz z Irlandią oraz Wielką Brytanią stała się członkiem EWG. Zarazem w styczniu 1974 roku parlament (lögting) Wysp Owczych – autonomicznego terytorium Danii – zdecydował o wystąpieniu z EWG. Norwegowie w referendum z września 1972 roku odmówili członkostwa we Wspólnym Rynku, a w maju 1973 roku rząd tego kraju podpisał jedynie „układ o wolnym handlu” z tym blokiem gospodarczym. W tej sytuacji tylko Dania mogła być swoistym rzecznikiem interesów nordyckich w EWG.

W początkach lat 70-ych Rada Nordycka wprowadzała w życie różne formy integracji nordyckiej, ale sprawy gospodarcze i kulturalne były najważniejsze. W związku z podwyżką cen ropy naftowej na rynkach światowych (tzw. kryzys energetyczny) kraje skandynawskie w latach 1973–1975 znalazły się w stanie ostrego przesilenia gospodarczo-surowcowego. W końcu lat 70-ych sprawa polepszenia koniunktury ekonomicznej możliwa była między innymi poprzez wzrost międzyskandynawskich obrotów handlowych oraz ekonomicznie rozszerzoną współpracę z EWG. W grudniu 1977 roku nordyccy premierzy na spotkaniu w Kopenhadze uznali potrzebę pilnych i efektywnych poszukiwań różnych form i zasad wspólnej polityki przemysłowej, surowcowo-energetycznej, założeń efektywnej polityki w rolnictwie i rybołówstwie, a także poprzez aktywizację gospodarczą północnych części Skandynawii.

Równocześnie od 1963 roku w ramach „nordyckiej współpracy energetycznej”(Nordel) podejmowano się zadań rozpracowania racjonalniejszej produkcji, podziału oraz wykorzystania energii elektrycznej. Regularnie spotykali się ministrowie nordyccy od energetyki dla sporządzenia ekspertyz oraz rekomendacji odnoszących się do spraw deficytu energii oraz możliwości wykorzystania jej nowych efektywniejszych źródeł¹⁷. Od 1957 roku Skandynawowie współpracują w dziedzinie badań oraz ekonomicznego wykorzystania energii nuklearnej i w tym celu utworzono w Kopenhadze Nordycki Instytut Teoretycznej Fizyki Atomowej (Nordita). Ważną w dziedzi-

15. Krytyczny stosunek radzieckich kół politycznych i ekonomicznych do Nordeku: *Istoriya Szwecii*, Moskwa 1974, s. 591. Także: J. V. Piskulow, L. D. Gradobitowa, *Siewier i integracja*, Moskwa 1972, *passim*.

16. F. Wendt. *op. cit.*, s.141–142. Także: K. Drzewiecki, *Geneza i rozwój współczesnych form współpracy skandynawskiej*, „Studia Scandinavica”, nr 5, 1983. Także: *Cooperation Agreements between the Nordic Countries*, Stockholm 1970.

17. *Nordisk energi forskningsamarbejde. Samarbejdsprogram*. København 1983.

nie atomistyki jest też wymiana informacji, dokumentacji oraz surowców. W latach 70-ych i 80-ych np. w Szwecji wybudowano kilkanaście elektrowni atomowych. Po tragedii w Czernobylu wywiązały się debaty na szczeblu parlamentów, elit rządowych i w środkach masowego przekazu Skandynawii o bezpieczeństwie funkcjonowania tych elektrowni, szczególnie reaktorów atomowych, również w aspekcie ekologicznym.

W Radzie Nordyckiej współpracę w dziedzinie rozbudowy przemysłu w skali makroregionalnej do dzisiaj uznaje się za priorytetową. W lutym 1973 roku rozpoczął działalność Nordycki Fundusz Technologii i Rozwoju Przemysłowego, który nieco później funkcjonował pod nazwą Funduszu Przemysłowego na rzecz „efektywnego wykorzystania nordyckich zasobów technologii i przemysłu”. W latach 80-ych wspierano finansowo wszelkie poczynania dotyczące udoskonalenia infrastruktury przemysłowej, inicjatywy usprawniające zarządzanie produkcją, problemy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego (np. w działalności zakładów przemysłowych). Promowano również standaryzację norm produkcyjnych oraz zabiegano o wypracowanie metod badań co do skutecznego wykorzystania zasobów przyrodniczych. W 1985 roku ekonomiści skandynawscy po raz pierwszy wspólnie opracowali trzy-letni plan rozwoju gospodarczego i pełnego zatrudnienia w skali makroregionu. Dla sporządzania projektów o dużym znaczeniu w skali nordyckiej w 1989 roku utworzono Nordyckie Centrum Przemysłowe (m.in. dla podjęcia badań w zakresie technologii komputerowej). Ekonomiści skandynawscy, szczególnie w latach ostatnich, przedstawiają raporty i ekspertyzy w dziedzinie analiz koniunktur gospodarczych. W tej dziedzinie odpowiednie rekomendacje opracowuje również Nordycka Rada Badań Ekonomicznych¹⁸.

Dla krajów nordyckich sprawą istotną jest również finansowanie wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych. Już w 1957 roku powstał wstępny projekt utworzenia „nordyckiego banku inwestycyjnego”, lecz dopiero w styczniu 1975 roku skandynawscy premierzy na konferencji w Oslo zajęli się szerzej tą sprawą, wsparci również przez Radę Nordycką. Nordycki bank inwestycyjny zaczął działać dopiero w połowie 1976 roku z kapitałem zakładowym ok. 400 milionów koron szwedzkich. Pożyczki i gwarancje finansowe banku muszą być akceptowane przez rządy skandynawskie i zatwierdzane większością głosów w 10-osobowym bankowym zarządzie. Finansuje się przede wszystkim przedsięwzięcia i projekty inwestycyjne o znaczeniu makroregionalnym (obowiązuje zasada tzw. interesu nordyckiego), najczęściej o charakterze produkcyjnym i proeksportowym. W latach 70-ych i 80-ych wspomniany bank inwestował głównie w skandynawskiej energetyce i komunikacji.

Od lat 60-ych ważną dziedziną współpracy międzynordyckiej były sprawy finansowo-budżetowe oraz walutowe. Od 1961 roku działa Nordycki Komitet Spraw Finansowych, a od 1964 roku regularnie spotykają się ministrowie finansów krajów skandynawskich, głównie dla omówienia spraw gospodarczo-walutowych, opracowania i konsultacji działalności proeksportowych dziedzin ekonomiki.

W latach 70-ych i 80-ych kraje skandynawskie zabiegały również o koordynację działań w międzynarodowych organizacjach finansowo-monetarnych, np. w Międzynarodowym Funduszu Walutowym oraz w Banku Światowym.

W aspekcie prawno-społecznym i ekonomicznym w ostatnim ćwierćwieczu Skandynawowie dużo zrobili w dziedzinie ujednoczenia prawa podatkowego i już od 1972 roku wyklucza się praktykę podwójnego opodatkowania. By stworzyć nowe modele sprawnie funkcjonujących nor-

---

18. O nordyckiej współpracy w latach 70-ych i 80-ych w dziedzinie przemysłowej: *Nordisk industriell samarbete-möjligheter och begräningar*, Stockholm 1979. Dla lat 80-ych dane zamieszczone w pracy zbiorowej: *Industriell förnyelse för regional utveckling*, Oslo 1980 (praca wydana przez: Nordisk Institutt for Regionalpolitisk Forskning).

dyckich systemów podatkowych w początkach lat 70-ych powołano Nordycką Radę Badań dotyczących Podatków¹⁹

Jedną rzeczą wartą jest podkreślenia. Ważną dziedziną współpracy krajów nordyckich jest także komunikacja lądowa (np. budowa dróg i autostrad o znaczeniu ogólnoskandynawskim), morska oraz lotnicza. W sierpniu 1945 roku, wprawdzie bez udziału Islandii i Finlandii, powstał Skandynawski System Linii Lotniczych (SAS, Scandinavian Airlines System) obsługujący lotniska prawie całej Skandynawii. W 1979 roku SAS przewiózł 8 milionów pasażerów operując na 80 lotniskach i mając połączenia lotnicze z 80 krajami. W ostatnim 20-leciu pomimo widocznych koniunkturalnych tendencji kryzysowych nadal należy on do konkurencyjnych światowych przewoźników. Skandynawowie aktywnie współpracują w dziedzinie bezpieczeństwa ruchu drogowego, a od 1971 roku działa Nordycka Rada Bezpieczeństwa Drogowego. Już w latach 60-ych w Skandynawii wprowadzono pasy bezpieczeństwa oraz kaski dla motocyklistów. W latach 70-ych i 80-ych skuteczną okazała się kooperacja w zwalczaniu piractwa lotniczego.

Reasumując, Skandynawia tworzy dzisiaj nie tylko ujednoczony wewnętrznie obszar komunikacyjny lecz także efektywnie podejmowane są wspólne makroregionalne, często kosztowne przedsięwzięcia inwestycyjne w dziedzinie transportu kolejowego, samochodowego i morskiego (np. budowa połączeń komunikacyjnych przez Öresund między Kopenhagą i Malmö)²⁰.

W dziedzinie ekonomiczno-przestrzennej i w aspekcie demograficznym od lat 60-ych wydziela się w Skandynawii kilkanaście regionów wzmoczonej lokalnej współpracy. Najważniejszymi z nich są: region Öresundu (miejski kompleks Kopenhagi i Malmö), obszar Bornholmu, południowo-wschodnia Skania, pogranicze szwedzko-norweskie (Arvika-Kongsvinger), szkery okolic Sztokholmu, obszar archipelagu alandzkiego, tereny tzw. Finlandii Właściwej (okolice Turku), obszary środkowej Skandynawii (zarówno Szwecji jak Finlandii), rejon Zatoki Botnickiej (Kvarken), północne regiony Skandynawii (Nordkalotten), Skandynawia Zachodnia (Vestnorden, tj. Islandia, Wyspy Owcze i Grenlandia). Powołano przy wydatnym wsparciu Rady Nordyckiej specjalne „grupy robocze” do rozwiązania w tych regionach określonych zadań gospodarczych, przestrzennych, ekologicznych, społecznych i surowcowych. Wszelkie te przedsięwzięcia koordynuje utworzony w 1966 roku Instytut Badań Regionalno-Politycznych (NordREFO). W efektywnej polityce regionalnej chodzi przede wszystkim o aktywizację cywilizacyjno-kulturową północnych obszarów Skandynawii (Nordkalotten) oraz tzw. terenów atlantyckich, inaczej zachodnio-skandynawskich (Vestnorden). W tych poszczególnych „lokalnych obszarach” działają rady o znaczeniu wykonawczym i funkcjonują specjalistyczne instytuty (tzw. Instytut Nordycki działa na Alandach, na Wyspach Owczych i na Islandii). Te formy regionalnej współpracy w latach 80-ych i 90-ych znacznie się uaktywniły, np. w dziedzinie polityki gospodarczej, społecznej i ekologicznej. Chodziło przede wszystkim o wykształtowanie określonych „lokalnych społeczności”²¹.

19. Por. K. Kauffeldt, *Nordisk Råd i 25 år*, Odense 1977. Kwestia reform podatkowych w początkach lat 90-ych powstała w związku z kryzysem tzw. nordyckiego państwa dobrobytu opartego na pobieraniu nadmiernie wysokich podatków. Por. *Tax Reform in the Nordic Countries*, Uppsala 1993 (zebrane różne poglądy i stanowiska polityków i ekonomistów w kwestii podatkowej).

20. O historii i działalności SAS: A. Buraas, *The SAS saga. A history of Scandinavian Airlines System*, Oslo 1979. O systemie komunikacyjnym w cieśninie Öresundu: A. Andersson, *Öresundregionen: kreativitet, integration, vaekst*, København 1993. W kwestii programowania i zbudowania tego duńsko-szwedzkiego systemu komunikacyjnego toczyły się kilkunastoletnie dyskusje szczególnie wśród polityków i ekonomistów szwedzkich oraz duńskich.

21. W sprawie polityki mikroregionalnej w Skandynawii por. materiały z konferencji w Luleå zorganizowanej w czerwcu 1980 roku (głównie omawiana była kwestia Nordkalotten): L. Håkansson, *Har Nordkalotten en framtid*, Luleå 1981. Do lat 90-ych: *Regionalt utvecklingsarbete i brytningstid*, Stockholm 1995. Także ciekawe refleksje w sprawie „lokalnych społeczności”: *Growth and Development in the Nordic Region-Nordic Regional Policy. Co-operation Programme 1995-1999* (Tema: Nord, 1995:647, materiały tu przedstawione w kwestii regionalnej odzwierciedlają stanowisko Rady Nordyckiej).

W latach 90-ych zwrócono także uwagę na skuteczną „lokalną politykę” na obszarach Arktyki, a od 1996 roku działa Nordycka Rada Arktyki. Od 1993 roku sporo się też mówi o wielostronnej współpracy w „regionie euroarktycznym” Morza Barentsa i to w dziedzinie wykorzystania tamtejszych zasobów surowcowych, opracowania programu ogólnego wzrostu gospodarczego na tych terenach wraz z ochroną środowiska naturalnego. Do realizacji tych zamierzeń utworzono międzynarodową (również z udziałem Rosji) Radę Morza Barentsa.

Warto wspomnieć o innych jeszcze formach współpracy nordyckiej. Kraje skandynawskie bowiem wydatnie kooperują w dziedzinie zachowania samorodnej kultury Lapończyków (Sámów). Utworzona w 1956 roku Nordycka Rada Lapończyków (Nordiska Samerádet) opowiada się za utrzymaniem a nawet wzmocnieniem lokalnej identyfikacji tej grupy etnicznej (tj. językowej, kulturowej i obyczajowej). Wspólnym wysiłkiem państw nordyckich owa tradycyjna kultura hodowców reniferów miała się przekształcić w wyższy i bardziej zróżnicowany poziom. Inicjowaniem, koordynacją, realizacją badań naukowych nad problematyką społeczno-gospodarczą, kulturalną oraz prawną ludności lapońskiej zajął się utworzony w 1973 roku Nordycki Instytut Lapoński (Nordisk Samisk Institutt, sá Sami Instituhtta). Podlega on bezpośrednio Radzie Nordyckiej.

Na przełomie lat 80-ych i 90-ych sporo dyskutowano o potrzebie stworzenia różnych form „wspólnej zachodnionordyckiej współpracy”, np. w dziedzinie ratowania środowiska naturalnego i racjonalnego wykorzystania surowców wysp atlantyckich – Islandii, Wysp Owczych i Grenlandii. Planuje się także przyspieszenie rozwoju gospodarczego tych terenów, ożywienie turystyki i wykorzystanie lokalnych zasobów surowcowych. Dla koordynacji i urzeczywistnienia tych ambitnych poczynań od 1997 roku działa Rada Zachodnionordycka (Vestnordisk Råd). Począwszy od lat 70-ych i 80-ych Rada Nordycka finansowo oraz organizacyjnie wspiera dążenia narodu grenlandzkiego (inuickiego) do szerszej autonomii (uzyskanej zresztą w 1979 roku) między innymi poprzez rozwój rodzimego języka, kultury i gospodarki. W 1997 roku w stolicy Grenlandii Nuuk (Godthåb) otwarto okazały dom kultury i w stadium początkowym jest też tworzenie odrębnego uniwersytetu dla Inuitów²².

W ostatnich dwudziestu latach kraje skandynawskie wypracowały różne skuteczne formy ochrony środowiska naturalnego. W latach 60-ych Rada Nordycka zainteresowała się środowiskiem naturalnym Bałtyku, a u progu lat 70-ych skuteczną walkę z „zanieczyszczeniem ziemi, powietrza i wody” traktowano jako ważny problem ogólnonordycki. Na XVIII sesji Rady Nordyckiej w Reykjavíku (w lutym 1970 roku) zaproponowano państwom bałtyckim szczegółowo opracowane programy na rzecz zmniejszenia stopnia zanieczyszczenia wód Bałtyku. Niebawem powstał nordycki „organ konsultacyjny do spraw środowiska” i wyspecjalizowane „grupy robocze”. Zapewniono odpowiednie finansowe siły i środki kadrowe dla skuteczniejszego ratowania „zagrożonych krajobrazów” (np. Dania, Norwegia i Szwecja podejmują wspólne działania w zwalczaniu zanieczyszczeń wód w cieśninach Kattegatu, Skagerraku i Öresundu).

Od 1974 roku we wszystkich krajach skandynawskich obowiązuje konwencja o „ochronie środowiska naturalnego” oraz szczegółowo opracowana konwencja dotycząca „ochrony wód Bałtyku”. Podpisana w 1977 roku „europejska konwencja o ochronie środowiska” oparta była częściowo na skandynawskich wzorcach i normach prawnych. W 1983 roku Nordycka Rada Mi-

22. O problematyce tzw. mniejszościowej (Minoriteter) por. przedstawiony materiał w pracy zbiorowej pod red. Nilssona Linde-Laursena prezentującego stanowisko Rady Nordyckiej: *Nationella identiteter i Norden-ett fullbordat projekt?* Stockholm 1991. O skandynawskich dyskusjach nad kwestią identyfikacji szczególnie małych skandynawskich społeczności: S. Tønnesson, *Norden speiler seg: Identitetsdebatten 1983–1993*, „Historisk Tidsskrift” (norweski), vol. 72: 1993, s. 360–397.

O sprawach Arktyki materiały z konferencji poświęconej terenom subpolarnym w Reykjavíku w sierpniu 1993: *Arctic Challenges. Report from the Nordic Council's Parliamentary Conference in Reykjavík-16–17 August 1993*, (Nord: 1993: 31, 160 stronicowe studium o tzw. nordyckiej kwestii arktycznej).

nistrów przedstawiła realnie zaprogramowany 5-letni program współpracy Skandynawów w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego. Na konkretnych przykładach pokazano, że konsekwentna i wielostronna walka o czystość powietrza, wody oraz gleby ma charakter ogólnonordycki, a granice administracyjno-narodowe nie odgrywają tutaj istotniejszej roli. W 1989 roku z inspiracji Rady Nordyckiej doszło w Helsinkach do zwołania konferencji międzynarodowej na rzecz ochrony środowiska naturalnego Arktyki, a było ono zagrożone szczególnie w ówczesnej radzieckiej jej części. Skandynawscy eksperci uważają, iż sedno bezpieczeństwa ekologicznego zawarte jest w działaniach zarówno doraźnych jak i perspektywicznych w odniesieniu do zbiorowisk ludzkich, w mechanizmach ratowania naturalnego krajobrazu oraz egzystencji wszelkich istot żywych w ogólności. Zwraca się uwagę na wymiar czysto biologiczny, a także społeczno-gospodarczy, polityczny a nawet wojskowy problematyki ekologicznej. Z inicjatywy i przy wsparciu finansowym Rady Nordyckiej w 1987 roku opracowano „wspólny nordycki plan przeciwko zanieczyszczeniom morskim”. W listopadzie 1988 roku w Helsingør (Dania) odbyła się nordycka konferencja naukowa poświęcona wypracowaniu skutecznych celów i środków szeroko rozumianej ochrony środowiska naturalnego regionu bałtycko-skandynawskiego. Równocześnie w styczniu 1989 roku na międzynarodowej konferencji nordyckich ministrów od spraw środowiska naturalnego w Helsinkach postanowiono przyjąć szczegółowo opracowany „nordycki program działania przeciwko zanieczyszczeniom środowiska morskiego”. Na tej konferencji liczono na twórczą współpracę w tym zakresie ze strony innych państw bałtyckich (w tym również Polski). Przy wsparciu finansowym Nordyckiego Banku Inwestycyjnego w latach 1993–1997 kraje nordyckie zrealizowały szeroki i bardzo zróżnicowany program badań i ekspertyz ekologicznych²³.

Dzięki różnym formom i doraźnym środkom (np. finansowym) starannie wprowadzanej w życie nordyckiej kooperacji ekologicznej – właśnie w tej dziedzinie – Europa Północna stała się wzorcową dla podobnych poczynań w pozostałych regionach Europy.

IV

Ważną dziedziną współpracy krajów nordyckich jest ustawodawstwo oraz polityka społeczna²⁴. Rada Nordycka wydała w ostatnim 40-leciu kilkadziesiąt rekomendacji odnoszących się właśnie do spraw socjalnych. Już w 1946 roku powstał Nordycki Komitet Polityki Społecznej. Dzięki jego wsparciu w latach późniejszych odbywały się corocznie spotkania nordyckich ministrów spraw socjalnych, by na bieżąco debatować i podejmować decyzje co do węzłowych problemów polityki i bezpieczeństwa społecznego. Już w latach 1949–1951 starano się ujednoczyć nordycki system emerytalny, upowszechnić program zasiłków dla bezrobotnych oraz wprowadzić w życie główne założenia nordyckiego systemu ubezpieczeń społecznych regulowanych konwencją z 1955 roku, zrewidowaną w latach 70-ych. Efektywny system opieki społecznej w krajach nordyckich powszechnie rozumiany jest jako szeroki dostęp do opieki zdrowotnej (także szpitalnej), jako ekonomiczne wsparcie bezrobotnych i słabo zarabiających i wreszcie dobrze rozumiana

23. Konferencja premierów państw bałtyckich w sprawach ekologii odbyła się w szwedzkiej miejscowości Ronneby w początkach września 1990 roku (m.in. z udziałem polskiego premiera Tadeusza Mazowieckiego).

O sprawach ekologicznych lat wcześniejszych: A. Sikora, *Ochrona Bałtyku i jego zasobów*, Gdańsk 1988. Na posiedzeniach i sesjach Rady Nordyckiej na przełomie lat 80-ych i 90-ych szczególnie często poruszane były sprawy ekologiczne w wymiarach skandynawskich i ogólnobałtyckich.

24. O polityce społecznej lat ostatnich rozumianej w wymiarach nordyckich: *Nordic Approach to Labour Market Policy*, København 1995: (Nord 1995: 29). O sprawach społecznych i architektoniczno-przestrzennych w miastach: *Stad till 2000- Nordiska forskare om social utveckling och social planering i det nordiske stadssamhället*. Red. L. Lundahl (raport ogólnonordycki), Stockholm 1993. Por. także sprawozdanie z konferencji Rady Nordyckiej odbytej w Bergen we wrześniu 1993 roku: *Framtidens äldreomsorg*, Stockholm 1993 oraz inna dokumentacja.

troska o ludzi starszych, tak w rodzinie jak i w publicznych instytucjach społecznych. Te podstawowe uprawnienia charakteru etyczno-społecznego stanowić miały podstawę tego, co się określa „nordycką polityką dobrobytu” (den nordiska välfärdspolitik). Już w latach 70-ych owa nordycka polityka społeczna Skandynawów zyskała poparcie związków zawodowych, a w 1972 roku utworzone zostało: Zjednoczenie Związków Zawodowych w Skandynawii (NPS, Nordens fackliga Samorganisation). Od 1976 roku przy Radzie Nordyckiej powstał wyspecjalizowany Komitet Polityki Społecznej przekształcony później w Komitet Społeczny i Ekologiczny. Nazwa nie przypadkowa ponieważ Skandynawowie powszechnie łączą bezpieczeństwo społeczne jednostek i zbiorowisk ludzkich z ich zabezpieczeniem w środowisku naturalnym, inaczej ekologicznym.

W latach 70-ych i 80-ych opracowano korzystniejszy system funkcjonowania rent i emerytur oraz pakietu szerokiej pomocy dla ludzi starszych (także w spędzaniu przez nich wolnego czasu). Specjalne formy opieki społecznej wypracowano dla osób niepełnosprawnych i kalekich.

Na przełomie lat 70-ych spożycie narkotyków, zwłaszcza wśród młodzieży w Skandynawii wyraźnie wzrosło. Uznano, iż w tych kwestiach niekiedy kryminogennych należy przeprowadzić systematyczne ekspertyzy i badania naukowe. Grupami marginesu społecznego (alkoholikami i narkomanami) w aspekcie psycho-socjalnym zajmuje się Nordycki Program Rozwojowy Służb Społecznych (NOPUS). W 1978 roku powołano nordycki „komitet do badań nad alkoholizmem i narkotykami” angażujący do twórczej współpracy socjologów i specjalistów przeważnie z dziedziny medycyny społecznej. W połowie lat 80-ych mając wsparcie rządów i społeczeństw skandynawskich Rada Nordycka odwołując się do różnych instytucji naukowych i opiniotwórczych opracowała „wspólny program walki z narkomanią” (dodajmy, iż od 1991 roku przy Radzie Nordyckiej działa „organ kontaktowy” do spraw zwalczania narkotyków)²⁵.

Służba medyczna w Skandynawii, zwłaszcza w ostatnim ćwierćwieczu, efektywnie współpracuje w dziedzinie lecznictwa i szpitalnictwa. W skali makroregionu obowiązuje ujednoczona kontrola leków, a współpraca między farmaceutami i producentami leków jest wręcz wzorowa. Od 1958 roku spotykają się corocznie skandynawscy ministrowie zdrowia, by wszystkie węzłowe problemy medyczne i dotyczące publicznej służby zdrowia omówić na bieżąco i podjąć określone wspólne działania. W ostatnich 20-latach za efektywną uznać można nordycką współpracę w dziedzinie medycyny społecznej i racjonalnego zagospodarowania personelu medycznego. Jako organ koordynujący i prognozujący odpowiednie przedsięwzięcia w tej materii już od 1975 roku działa Nordycka Rada do Spraw Medycyny. Oczywiście współpraca nordycka jest możliwa w niektórych specjalistycznych działach medycyny, jak np. w dziedzinie genetyki medycznej, transplantacji nerek, służby medycznej przystosowanej do potrzeb ludności na terenach arktycznych. Od 1961 roku działa w Göteborgu – Wyższa Szkoła Medyczna między innymi kształcąca pielęgniarki, inspektorów zdrowia oraz administratorów szpitali²⁶.

W latach powojennych szczególnie wielostronna i efektywna jest współpraca nordycka w dziedzinie prawa oraz ustawodawstwa. Już w 1946 roku utworzony został Nordycki Komitet Współpracy Prawnej, by teoretycznie wypracować i praktycznie wprowadzić w życie normy ujednoczonego ustawodawstwa skandynawskiego. Do tych spraw unifikacji legislacyjnej powołano przy Radzie Nordyckiej – Komitet Prawny. Właśnie z inicjatywy Rady Nordyckiej raz w roku spotykają się skandynawscy ministrowie sprawiedliwości i na swych posiedzeniach poświęcają sporo uwagi ustawodawstwu społecznemu, karnemu (np. w dziedzinie ścigania przestępców), gospodarczemu. W ostatnich 40-latach sporo ujednoczonych nordyckich norm prawnych wpro-

---

25. Por. informacje z lat ostatnich w sprawie upowszechniania się i zwalczania narkomanii: *Narkotiksituationen i Norden-utvecklingen 1987–1991*, Stockholm 1993.

26. Z obfitej, istniejącej literatury o współpracy medyków nordyckich por. z lat ostatnich: *Program for nordisk social-og sundhedssamarbejde 1995–2000* (Tema: Nord 1995: 573).

wadzono np. do prawa cywilnego i wielu dziedzin prawa gospodarczego (np. patentowego, przemysłowego, handlowego).

Już w latach 1957–1963 Skandynawowie ujednoliciли normy i przepisy prawne w dziedzinie wykrywania i skutecznej karalności przestępstw. Sporo też zrobiono w ostatnim ćwierćwieczu w dziedzinie unifikacji prawa administracyjnego. Podkreśla się dzisiaj potrzebę nordyckiej „harmonizacji prawa w takim zakresie jak to tylko jest możliwe”, a wielu prawników nie wyklucza w przyszłości w praktyce wykształcenia się „wspólnoty prawnej krajów nordyckich”²⁷.

Już w początkach lat 50-ych Skandynawowie opowiedzieli się za likwidacją wszelkich restrykcji w poruszaniu się oraz podróżowaniu obywateli w makroregionie nordyckim. W latach 1952–1954 Skandynawia stała się jednolitym obszarem bez używalności wewnętrznych narodowych paszportów, a w latach 1957–1958 zniesiono kontrole paszportową dla cudzoziemców przybywających w granice Skandynawii. W latach 1964–1969 uproszczono i przyspieszono procedurę nadawania obywatelstwa w poszczególnych krajach nordyckich. Już jednak w latach 60-ych liberalna polityka paszportowa spowodowała masowy przepływ siły roboczej z Finlandii do Szwecji z wielorakimi następstwami natury ekonomicznej i kulturowej. Od połowy lat 70-ych do Skandynawii zaczęły napływać tysiące imigrantów w poszukiwaniu lepszych warunków życia i pracy, najczęściej z biedniejszych krajów europejskich oraz z kontynentu afro-azjatyckiego. Sprawy migracji wewnętrznych i zewnętrznych jako problem społeczny i gospodarczy interesują Radę Nordycką, która począwszy od 1956 roku finansuje wszelkie badania i sporządzanie ekspertyz nad przepływem siły roboczej oraz spontanicznym tworzeniem się „nordyckiego wspólnego rynku pracy” wraz z jego zagrożeniami, np. natury kulturowej (sprawa asymilacji imigrantów czy proces przekształcania się Skandynawii w tzw. obszar multikulturowy)²⁸.

Inne były jeszcze przyczyny przemieszczeń migracyjnych w Europie Północnej. W maju 1954 roku kraje nordyckie (bez Islandii) podpisały konwencję o „wspólnym rynku pracy”. Oznaczało to, że każdy Skandynaw w skali makroregionalnej mógł poszukiwać i zdobyć pracę bez żadnych zezwoleń. Nieco później na tym obszarze opracowano wspólne zasady polityki pełnego zatrudnienia i te sprawy interesowały Nordycki Komitet Rynku Pracy (NAUT). W latach 60-ych utworzono więc swoisty nordycki „wspólny rynek pracy” dla ludzi z wielu zawodów (np. lekarzy, farmaceutów i personelu pielęgniarskiego). Przyjęta w 1976 roku konwencja zawierała przepisy dotyczące nie tylko spraw zatrudnienia, ale także określonych praw społecznych. W konwencji o nordyckim rynku pracy z 1983 roku wydatniej podkreślono sprawę bezpieczeństwa ekonomicznego dla tych, którzy poszukują pracę na obszarze całej Skandynawii i nadal obstawano przy urzeczywistnianiu praktycznym zasady pełnego zatrudnienia. W latach 90-ych wprowadzono zresztą szereg udogodnień w zakresie wspólnego nordyckiego rynku pracy dla osób z wyższym wykształceniem²⁹.

Dzięki inicjatywie Rady Nordyckiej po 1977 roku kontynuowano badania i wprowadzano w życie rozporządzenia o polepszeniu standardu „środowiska pracy”(np. walka z hałasem, zanie-

27. Wydaje się nordyckie czasopismo z zakresu prawa międzynarodowego: „Nordisk Tidsskrift for International Ret”. Z lat 70-ych problematyka prawna por. L. Gelberg, *Problemy prawne współpracy państw bałtyckich*. Wrocław 1976. Skandynawowie wydają czasopismo m.in. na bieżąco rejestrujące różne formy makroregionalnej współpracy prawników: „Scandinavian Studies in Law”.

28. B. Piotrowski, *Migration processes and mechanisms in Scandinavia in the 19th and 20th centuries. An attempt at recapitulation*, [w:] *Poles in Scandinavia*, ed. by E. Olszewski, Lublin 1997, s. 15–33. Również najnowszy materiał statystyczno-informacyjny: *Ind og ud af Norden-en vejviser til dokumentation om migration*, København 1995 (Nord 1995: 7).

29. Por. z lat 70-ych obszerniejsze sprawozdanie o aktualnym nordyckim rynku pracy i współpracy w tej dziedzinie: *Arbetsmarknadspolitik för 1980-talet*, Stockholm 1980. Dane najnowsze: *Arbetsmarknadsutbildning i Norden* (Tema Nord 1995: 523, obszerniejszy raport w sprawie skandynawskich mechanizmów rynkowych).

czyszczeniami chemicznymi). Sprawy medycyny przemysłowej oraz higieny zawodowej były przedmiotem różnych inicjatyw w dziedzinie współpracy nordyckiej. W 1990 roku podpisano konwencje o „środowisku pracy” (*arbetsmiljö*) z myślą o wzroście warunków bezpieczeństwa pojedynczych i zbiorowych miejsc pracy. W ostatnich kilkunastu latach podejmuje się liczne badania psycho-socjologiczne z tej problematyki, najczęściej inicjowane i finansowane przez nordycką instytucję „do dalszych badań w dziedzinie środowiska pracy”(NIVA)³⁰.

Rada Nordycka zawsze deklarowała swoją apolityczność, ale w praktyce nie można było oddzielić polityki od innych konkretnych form współpracy nordyckiej. Wskazania o apolityczności integracji nordyckiej przestrzegano głównie w okresie tzw. zimnej wojny. „Umowa z Helsinek” z 1962 roku przewidywała dla Rady Nordyckiej możliwość wzajemnej współpracy Skandynawów w różnorodnych międzynarodowych kontaktach oraz konferencjach. W powyższej „Umowie” zamieszczono klauzulę mówiącą o potrzebie kooperacji z krajami rozwijającymi się, z czego Skandynawowie w latach 70-ych i 80-ych chętnie korzystali³¹. W tym też czasie upowszechnił się zwyczaj regulowanego zwoływania konferencji skandynawskich ministrów zagranicznych, premierów Skandynawii dla przedyskutowania bieżących węzłowych problemów politycznych. Od lat 50-ych delegacje krajów skandynawskich biorące udział w obradach ONZ ustalały wspólne stanowiska polityczne wobec istotnych problemów międzynarodowych stawianych do przedyskutowania i rozwiązania na forum tej organizacji³².

W latach 80-ych coraz bardziej uświadamiano sobie, iż zasady nordyckiej kooperacji (inaczej nordyzmu) należy umiejętnie łączyć w kontaktach z pozostałymi krajami kontynentu (czyli europeizmem) czy też kontaktami międzynarodowymi w ogólności³³. Rada Nordycka współpracując z instytucjami specjalistycznymi (jak np. z Instytutem Szwedzkim w Sztokholmie) zabiegała o to, by poprzez naukę języków skandynawskich i upowszechnianie wiedzy o Skandynawii wyjść efektywniej „na zewnątrz”. Od 1969 roku wszelkie te interesujące inicjatywy wspiera Nordycki Fundusz Kulturalny.

W latach 70-ych i 80-ych często operowano pojęciem „równowagi nordyckiej” jako formy stabilizacji wojskowo-politycznej Skandynawii. Wskazywano też na wewnętrzne i zewnętrzne wobec niej zagrożenia³⁴. W sprawach jednak wojskowo-strategicznych nawet w początkach lat 90-ych Rada Nordycka nie chciała się wypowiadać. Dopiero w grudniu 1997 roku na konferencji Rady Nordyckiej w Helsinkach wystąpiono z rekomendacją, by do pakietu problemów współpracy międzynordyckiej włączyć konsekwentnie uwarunkowania oraz zasady budowy trwałego bezpieczeństwa Europy bałtycko-skandynawskiej.

---

30. Por. sprawozdanie Rady Nordyckiej: *Arbetsmarknads och arbetsmiljö, 1990-talets arbetsmarknad och arbetsmiljö*, København 1995 (Nord 1995: 5).

31. Sprawy polityczne od lat 60-ych interpretowane w wymiarach skandynawskich przedstawiane są na bieżąco przede wszystkim w dwu czasopismach: „Cooperation and Conflict” oraz „Scandinavian Political Studies”. Dla lat 80-ych sprawy bezpieczeństwa Skandynawii przedstawione zostały w pracy pod red. Nilsa Andréna: *The future of the Nordic balance*, Stockholm 1978. Także: F. Bomsdorf, *Sicherheit in Norden Europas*, Baden-Baden 1989. W Norwegii sprawami tzw. równowagi nordyckiej szczególnie interesował się norweski politolog Jørgen Johan Holst (Por. jego: *Five Roads in Nordic Security*, Oslo 1973 oraz liczne jego późniejsze studia).

32. W okresie powojennym np. oddziały wojskowe z krajów skandynawskich brały udział w różnych przedsięwzięciach ONZ na rzecz zażegnania różnych ognisk konfliktów międzynarodowych.

33. Por. rozważania znanego szwedzkiego politologa Nilsa Andréna: *Nordic integration and cooperation. Illusion and reality*, „Cooperation and Conflict”, vol. 19, 1984, nr 4, s. 254–262.

34. Zagrożenia doraźne przede wszystkim prowokowała w latach 80-ych wzmocniona wywiadowcza działalność radzieckich łodzi podwodnych na Bałtyku oraz wydatne wzmocnienie radzieckich sił morskich na tym obszarze. Por. B. Piotrowski, *Nordeuropa und die Ostblockstaaten (ca 1965–1990)*, „Folia Scandinavica Posnaniensia”, vol. 3: 1996, s. 9 i n.

Po 1990 roku nastąpiły istotne zmiany i przewartościowanie, ogólna rewizja rutynowych ram i tradycyjnych tendencji rozwojowych w dziedzinie nordyckiej współpracy. Po upadku państwowości radzieckiej faktycznie zakończyła się polityczno-militarna dominacja ZSRR we wschodniej części Bałtyku. Ponowne powstanie niepodległej Litwy, Łotwy i Estonii dało konkretną możliwość rozszerzenia współpracy Skandynawów na obszarach wschodniej części Bałtyku, dlatego dzisiaj mówi się o idei współpracy nordycko-bałtyckiej. Wejście od 1 stycznia 1995 roku Szwecji i Finlandii w struktury Unii Europejskiej stworzyło nową sytuację dla wielostronnych relacji z kontynentem europejskim³⁵. Dzisiaj mówi się o wielopoziomowych formach i płaszczyznach zachodzących procesów integracyjno-identyfikacyjnych, tj. na poziomie mikroregionu, na płaszczyźnie narodowej, w aspekcie makroregionu północnoeuropejskiego (idea nordyzmu), w basenie Morza Bałtyckiego (tzw. bałtyzm), czy wręcz w wymiarach kontynentalnych (europeizm). Szczegółowa interpretacja tych nowych przejawów „integracjonizmu nordyckiego” wykracza poza ramy moich rozważań. Mówi się ostatnio o potrzebie rewizji dotychczasowych, już przeżytych, często stereotypowych i rutynowych form i norm współpracy. Rada Nordycka zamierza ów pakiet kooperacyjnych możliwości rozszerzyć np. na sprawy bezpieczeństwa w regionie bałtycko-skan-dynawskim³⁶.

W jednym z wywiadów udzielonych w styczniu 1998 roku sekretarz generalny Nordyckiej Rady Ministerialnej Søren Christensen podkreślił, iż współpraca nordycka jest kategorią ponadczasową, a za wzorcowy uznać należy „model nordycki” w rozwiązywaniu często złożonych spraw społeczno-gospodarczych. Uznał też, iż nordycki model „państwa dobrobytu” (welfare model) polega na skutecznym redukowaniu powstałych różnic i napięć w w społeczeństwach i jako taki może być stosowany w wymiarach globalnych, kontynentalnych (europejskich). Potwierdzał, że sprawą niezwykle ważną jest połączenie idei współpracy nordyckiej z kooperacją państw bałtyckich w ogólności. Christensen przekonywał, iż w świadomości współczesnego Skandynawa „europejska polityka jest integralną częścią nordyckiej współpracy, tak jest i tak być powinno”. Jego zdaniem, nordycka idea dążenia ku zgodzie (consensus) i porozumieniu jest budową stabilnych państw i trwałych związków pomiędzy grupami ludzi zwłaszcza w sensie ekonomicznym i etnicznym³⁷.

Rzeczywiście, teoria i częściowo praktyka funkcjonowania społecznego i politycznego idei nordyckiej szczególnie w okresie powojennym stanowi tego potwierdzenie.

Uwaga: W artykule nie uwzględniono różnych, często interesujących form nordyckiej współpracy w dziedzinie nauki i kultury.

35. B. Piotrowski, *Die Ostsee-Gemeinschaft-eine Vision, Theorie oder Wirklichkeit*, „Studia Scandinavica”, 1996, s. 85–99.

36. Por. *Baltic Europe in the Perspective of Global Change. In Memoriam of Jean Christopher Öberg*. Ed. by Antoni Kukliński, Warszawa 1995. Także szereg bieżących dyskusyjnych kwestii jest przedstawione w studium pod red. B. Henningsena i B. Stråtha: *Deutschland, Schweden und die Ostsee-Region*, Baden-Baden 1996, passim.

37. „The Nordic Newsletter”, nr 1, luty 1998 (tekst wywiadu).